

J. L.

Z działalności ośrodków nauk społecznych zagranicą : Związek Radziecki

---

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 10, 623-634

1948

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA ZAGRANICZNA

Z DZIAŁALNOŚCI OŚRODKÓW NAUK SPOŁECZNYCH ZAGRANICĄ

ZWIĄZEK RADZIECKI

Studia etnograficzne na Uniwersytecie Moskiewskim. Samodzielna Katedra etnografii przy Wydziale Historycznym Moskiewskiego Uniwersytetu im. Łomonosowa istnieje od 1939 r. Zarządza nią profesor S. P. Tołstow. Praca Katedry nie została przerwana w czasie ewakuacji Uniwersytetu. Studia etnograficzne prowadzi się w oparciu o jednoczesne pomocnicze studia innych przedmiotów (historia, zagadnienia polityczno-filozoficzne, archeologia, prehistoria, antropologia). Obecnie wprowadza się także obowiązkowe ćwiczenia kreślarskie i rysunki. Wielką rolę w przygotowaniu młodych etnografów odgrywa systematyczny kurs historii kultury pierwotnej (pierwszy i drugi rok studiów). Na roku trzecim słuchacze zaznajamiają się m. in. z kursem etnografii ZSRR, na czwartym roku następuje specjalizacja. Każdy student wybiera i uczęszcza na wykłady z jednego cyklu. W 1946/47 r. prowadzono następujące cykle: 1. etnografii Azji, 2. etnografii Zachodniej Europy, 3. Australii i Oceanii, 4. Kaukazu. Każdy student etnografii w ciągu studiów obok zasadniczych winien wysłuchać trzy specjalne wykłady i brać udział w dwóch specjalnych seminariach. Obecnie studia zostają przedłużone do lat 5. Około 60% studentów zajmuje się specjalnie etnografią słowiańską. 400 godzin w planie zajęć katedry przeznaczona jest na naukę obcego języka. Młodych etnografów obowiązują letnie praktyki, które odbywają się w ramach naukowych ekspedycji terenowych. Niektóre prace dyplomowe noszą charakter badawczy. W pracach Katedry bierze udział około 10 profesorów i docentów obok zapraszanych na wykłady specjalistów. W okresie wojennym i powojennym do 1946 roku włącznie studium etnografii ukończyło 33 absolwentów i absolwentek. (Według artykułu N. Czeboksarowa zamieszczonego w nr 1 z 1947 r. czasopisma „Sowietskaja Etnografija”).

Naukowe wydawnictwa Akademii Nauk Z S R R. W 1946 roku Akademia Nauk ZSRR wydała książki i czasopisma o objętości 860 arkuszy autorskich czyli o 66,5% więcej niż w 1945 r. Plan wydawniczy został wypełniony w 97,7% (książki w 91,6%, czasopisma w 105,7%).

Działalność popularyzatorska Akademii Nauk. W ciągu ostatnich 15 lat (1932—46) Akademia Nauk wydała 437 książek popularno-naukowych.

Zebrania dyskusyjne Sekcji Ekonomii Akademii Nauk. 7, 14 i 21 maja 1941 r. odbyły się trzy kolejne posiedzenia Sekcji Ekonomii Politycznej Instytutu Ekonomiki i Katedry ekonomii politycznej Uniwersytetu Moskiewskiego. Poświęcono je dyskusji nad książką E. Wargi pt. **Zmiany w gospodarce kapitalizmu w wyniku drugiej wojny światowej**. W dyskusji zabrało głos kilkudziesięciu mówców, których znaczna większość odnosiła się bardzo krytycznie dla wielu stwierdzeń książki, oceniając ją zresztą jako całość bardzo wysoko. W ostatnim słowie E. Warga bronił zasadniczych tez swojej pracy. Stenogram dyskusji ukazał się jako dodatek do nr. 11/47 czasopisma „Mirowoje Choziajstwo i Mirowaja Polityka”.

Z działalności Instytutu im. M. Gorkiego. Prezydium A. N. ZSRR odbyło specjalne posiedzenie poświęcone działalności Instytutu Światowej Literatury im. M. Gorkiego w 1946 r. Zwrócono uwagę na szereg istotnych braków w pracy tego Instytutu.

Instytut Języka i Myśli A. N. ZSRR święcił w 1947 r. rocznicę 25-lecia swego istnienia. Założycielem jego był N. J. Marr.

Prace sekcji ogólnej etnografii Instytutu Etnografii. 8 kwietnia 1947 r. w Instytucie etnografii A. N. ZSRR odbyło się pierwsze posiedzenie nowo zorganizowanej sekcji ogólnej etnografii (kier. prof. S. P. Tołstow) poświęcone kwestii egzogamii. Referat wprowadzający wygłosił M. O. Koswien.

Teoretyczne rozważania literackie nad pismami Stalina. 13 marca i 3 kwietnia 1947 r. odbyły się posiedzenia Instytutu Światowej Literatury im. M. Gorkiego poświęcone teoretycznym rozważaniom literackim nad pierwszymi tomami pism J. W. Stalina. Obok tego w czasie posiedzenia wygłoszono kilka innych odczytów, w których zastosowano zasady wysunięte przez J. Stalina do zagadnień teorii i historii literatury.

4 czerwca 1947 r. odbyło się posiedzenie sekcji etnografii ogólnej Instytutu Etnografii Akademii Nauk, poświęcone krytyce szkoły funkcjonalnej. Referat zasadniczy wygłosił prof. D. A. Olderooge.

Śmierć wybitnego uczonego. W czerwcu 1947 r. umarł wybitny historyk narodów ZSRR i sławista akademik W. J. Piczeta.

Dyskusja nad książką B. D. Grekowa. W lipcu 1947 r. odbyło się posiedzenie Instytutu Historii A. N. ZSRR, na których poddano dyskusji książkę B. D. Grekowa pt.: *Chłopi na Rusi od najdawniejszych czasów do XVII w.* W dyskusji występowało 14 mówców. Prawie wszyscy uznali koncepcję historii chłopów B. D. Grekowa i podstawowe twierdzenia jego pracy za słuszne.

Osiemsetlecie Moskwy w Akademii Nauk. Dla uczczenia 800 rocznicy istnienia Moskwy Akademia Nauk 8 września 1947 r. odbyła uroczyste posiedzenie.

30-ta rocznica rewolucji październikowej w Akademii Nauk. W związku z 30 rocznicą rewolucji październikowej odbyły się uroczyste sesje poszczególnych sekcji Akademii Nauk. Na posiedzeniach Sekcji historii i filozofii wygłoszono m. in. następujące odczyty: „O stylu państwowej działalności W. I. Lenina”, „Rozwój twórczej aktywności mas w pierwszym trzyleciu władzy radzieckiej”, „Problem zbrojnego powstania w pracach tow. J. W. Stalina sprzed października” (1917 r.), „Rola socjalistycznej świadomości w rozwoju radzieckiego społeczeństwa”.

Folklor Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. W dniach 9 i 14 grudnia 1947 r. Instytut Etnografii im. Mikłucho-Makłaja A. N. ZSRR odbył posiedzenia poświęcone folklorowi Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. W posiedzeniu wzięło udział prawie 200 delegatów z Moskwy i z całego kraju. Wygłoszono na nich 25 referatów.

Premia im. Mikłucho-Makłaja za rok 1947 z dziedziny etnografii została przyznana m. in. dr M. O. Koswienowi za pracę pt. Matriarchat (historia problemu). Według przekonania autora pracy „stosunek do kwestii matriarchatu może służyć jako wskaźnik przynależności do postępowego lub reakcyjnego kierunku w naukach społecznych każdego etnografa”.

W dniach 16 i 23 grudnia 1947 r. odbyły się posiedzenia Instytutu Historii A. N. ZSRR w czasie których odbyła się dyskusja nad drugim wydaniem uniwersyteckiego podręcznika historii ZSRR. W dyskusji wzięło udział kilkudziesięciu mówców, dokładne sprawozdanie z niej zamieszczono w szeregu czasopism. Redaktorem wydawnictwa jest prof. B. D. Grekow.

Wyniki prac Akademii Nauk. W 1947 r. poszczególne sekcje Akademii Nauk ZSRR opracowały 358 problemów. Zorganizowano w tym roku 107 naukowych ekspedycji badawczych. W sekcji historii i filozofii opracowano 42 problemy, w sekcji literatury i języka 33 problemy.

Nowy plan pracy Akademii Nauk. 11 lutego 1948 r. odbyła się uroczysta plenarna sesja Akademii Nauk w czasie której przyjęto plan pracy na rok 1948.

Krytyka i samokrytyka w Instytutach lingwistycznych. W nr 2/1948 r. „Więstnika A. N. ZSRR” znajdujemy obszernie sprawozdanie z otwartego partyjnego zebrania moskiewskiego oddziału Instytutu Języka i Myśli N. J. Marra i Instytutu Języka Rosyjskiego. Zebranie poświę-

cono krytyce prac radzieckich lingwistów m. in. podręczników uniwersyteckich, biorąc za punkt wyjścia wskazania A. A. Żdanowa.

Nowe radzieckie czasopismo ekonomiczne. Z końcem 1947 r. przestało wychodzić czasopismo pt. „Mirowoje choziajstwo i mirowaja politika”, którego głównym redaktorem był E. Warga. Pojawił się natomiast w marcu 1948 r. pierwszy numer nowego czasopisma pt. „Woprosy ekonomiki” (Zagadnienia ekonomiki). Głównym jego redaktorem jest K. W. Ostrowitjanow. E. Warga wchodzi wraz z innymi uczonymi radzieckimi w skład kolegium redakcyjnego czasopisma.

Krytyka i samokrytyka w Instytutach Akademii Nauk. Od czasu przeprowadzenia znanej dyskusji w Instytucie Filozofii nad książką Aleksandrowa w Instytutach Akademii Nauk zorganizowano cały szereg posiedzeń dla rozpatrzenia naukowej działalności Instytutu i oceny podręczników uniwersyteckich. Pierwsze rezultaty tej dyskusji — w dziedzinie filozofii, biologii, ekonomiki, historii, prawa i językoznawstwa omówione są w „Wiestniku Akademii Nauk” (nr 3/1948). W wielu wypadkach inicjatywa rozpoczęcia dyskusji wychodziła bezpośrednio od gazety „Prawda” i organu Biura Propagandy i agitacji CK WKP (b). „Kultura i Żizń”.

W 1948 r. minęło 25 lat od chwili założenia z inicjatywy Lenina przy współudziale Gorkiego Domu Uczonych A. N. ZSRR. Jest to zasadniczo miejsce odpoczynku dla uczonych, stało się ono jednak także miejscem wymiany ich myśli i doświadczeń i centrum zespolenia społeczności uczonych stolicy ZSRR. W Domu Uczonych odbywa się wiele zjazdów i konferencji, na które zjeżdżają się uczeni z całego kraju. Jubileusz Domu Uczonych uczczono specjalnym uroczystym posiedzeniem.

Sesja Rady Koordynacji Naukowej Działalności Akademii Nauk Republik Związkowych odbyła się w marcu 1948 r. Tematem jej były plany prac Akademii Związkowych Republik na 1948 r.

J. L.

Zagadnienia metodologiczne etnologii i etnografii w oświeteniu uczonych radzieckich.

Dążność do stworzenia nowego stylu radzieckiej kultury, różnego zarówno od stylu przedrewolucyjnej kultury rosyjskiej jak i od współczesnej kultury krajów burżuazyjnych przejawia się we wszystkich dziedzinach życia Związku Radzieckiego. W nauce dążność ta uwidacznia się w tworzeniu nowych kierunków i szkół, które byłyby kierunkami i szkołami radzieckimi, związanymi ze światopoglądem marksistowskim, niezależnymi od kierunków zagranicznych — burżuazyjnych.

30-ta rocznica Rewolucji Październikowej dała powód do podsumowania podejmowanych w tym celu wysiłków. W odniesieniu do zagadnień etnologii i etnografii radzieckiej spotykamy się z dwoma artykułami na ten temat w numerze 4/1947 r. czasopisma „Sowietskaja Etnografija”, wydawanego przez Akademię Nauk ZSRR. Czasopismo to reprezentuje tę dziedzinę nauki, która od Rewolucji Październikowej przeszła wielkie przemiany, na której rozwój kładzie się w ZSRR duży nacisk i która może się poszczycić znacznymi osiągnięciami.

Pierwszy z artykułów — o których mowa — nosi tytuł *Radziecka szkoła etnograficzna* (Sowietskaja szkoła w etnografii). Autorem jego jest S. P. Tołstow, główny redaktor czasopisma. Zapoznaje on nas z założeniami metodologicznymi radzieckiej etnologii i etnografii, ich stosunkiem do stanowisk metodologicznych reprezentowanych w krajach zachodniej Europy i w Ameryce¹⁾ oraz z najważniejszymi osiągnięciami tych nauk.

Drugi artykuł pt. *Radziecka folklorystyka w ciągu lat 30* poświęcony jest folklorystyce (ludoznawstwo), która dzięki przemianom jakie przeszła w Związku Radzieckim różni się zarówno swoim zakresem jak i podejściem do badanych zjawisk od zwykle oznaczanej tym samym mianem części etnografii na Zachodzie. Nacisk w artykule położony jest na scharakteryzowanie stanowiska metodologicznego folklorystyki radzieckiej i drogi, jaką przebyła zanim do niego doszła. Poza tym w artykule omówiono także jej najważniejsze osiągnięcia²⁾. Autorami jego są E. W. Gippius i W. I. Cziczerow.

Podajemy niżej te obydwa artykuły w obszernych streszczeniach i wyjątkach.

Radziecka szkoła etnograficzna.

Rewolucja Październikowa postawiła przed etnografią kraju Rad szereg nowych, praktycznych zadań. Postępowy i demokratyczny charakter tych zadań: „udzielenia przez radziecką etnografię pomocy radzieckiemu państwu i partii w dziele budowania nowego socjalistycznego społeczeństwa, dźwignięcia wszystkich, w ich liczbie nawet najbardziej dotąd zacofanych ludów ZSRR na nowy, wyższy etap rozwoju, wciągnięcia ich do aktywnego i równoprawnego uczestnictwa w całym społecznym i kulturalnym życiu kraju — określił kierunek rozwoju teoretycznej myśli radzieckiej etnografii”. Ogrom tych zadań wymagał jednocześnie znacznego zwiększenia liczby pracowników naukowych — etnografów i przebudowy organizacyjnej tej nauki.

Posiadająca doskonałe, postępowe tradycje przedrewolucyjna etnografia rosyjska nie mogła sprostać tym zadaniom bez wydatniejszego rozszerzenia kadr i rozbudowy aparatu organizacyjnego. W ciągu lat trzydziestu dokonano jednak w tym zakresie bardzo wiele, rozszerzono działalność starych i stwo-

¹⁾ Stosunek etnografii radzieckiej do funkcjonalizmu i kierunku psychologicznego w etnologii (antropologii) amerykańskiej (R. Benedict, M. Mead) także i w oparciu o nieuwzględnioną tutaj część rozważań S. P. Tołstowa będzie omówiony w następnym tomie „Przeglądu Socjologicznego”.

²⁾ Tej części artykułu niniejsze sprawozdanie nie uwzględnia.

rzono wiele nowych etnograficznych placówek badawczych (instytuty, muzea, organizacje terenowe).

Rozwojowi temu w latach dwudziestych nie towarzyszył odpowiedni postęp pod względem teoretycznym. Wielki i ujemny wpływ na radzieckich etnografów w tym okresie wywarły teorie szkół burżuazyjnych, (np. teoria kęgów kulturowych), na które była odporna przedrewolucyjna etnografia rosyjska, przepojona postępowymi tradycjami XIX wieku.

W końcu lat dwudziestych zaczyna jednak w ogniu dyskusji zachodzić przemiana także i na tym polu, następuje zwrot ku marksizmowi-leninizmowi. Tę przemianę obok wpływu teorii burżuazyjnych opóźniały jeszcze działalność i teorie rodzimych pseudo-marksistów w rodzaju Pokrowskiego i trockistów. Punktem zwrotnym okazało się tu opublikowanie w 1934 roku decyzji partii i rządu w odniesieniu do historii. Zaczyna się wytwarzać radziecka szkoła etnograficzna. W dziedzinie teorii całą uwagę zwrócono wtedy na przyswojenie metody marksistowskiej, kontynuując jednocześnie rozpoczęte w końcu lat dwudziestych prace badawcze, koncentrujące się wokół zagadnień związanych z ustrojem społecznym poszczególnych ludów. Przeprowadza się odąd wiele badań terenowych, podejmowanych w celu: „rozpracowania w oparciu o konkretny materiał etnograficzny znajdujący u poszczególnych konkretnych ludów... wielkie problemy historii pierwotnej organizacji społecznej, jej roli, losów i przeżytków w minionych okresach — feudalnym i kapitalistycznym i terazniejszym, socjalistycznym, zrozumienia i przemyślenia konkretnego nowego materiału w oparciu o leninowsko-marksistowską naukę o społeczeństwie i prawach jego rozwoju, przyspasabiając ten materiał do dalszego rozwijania tej nauki”. Obok tego wiele uwagi poświęca się także od tej pory „ogólnym problemom historii pierwotnego społeczeństwa”, wykorzystując także i materiał zagraniczny.

W oparciu o jakie założenia teoretyczne praca ta jest według Tołstowa wykonywana?

„Cechą charakterystyczną radzieckiej szkoły etnograficznej jest jej konsekwentny historycyzm”. Obce jest jej dzielenie „ludzkości na ludy «historyczne», «kulturalne» (Kulturvölker) i «niehistoryczne», «naturalne» (Naturvölker), z których ostatnie tylko miały być badane przez etnografię”. Pojawienie się pisma u jakiegoś ludu związane jest z pojawieniem się nowych metod badania jego historii, nie wyznacza jednak żadnej granicy metodologicznie ważnej.

Historycyzm radzieckiej szkoły etnograficznej określa także jej stosunek do ewolucjonizmu. „Radziecka etnografia — pisze Tołstow — od dawna rozstała się z dawno jawnie przebrzmiałym ewolucjonistycznym podejściem do etnograficznego materiału, które w swoim czasie odegrało pozytywną rolę w historii burżuazyjnej etnografii; dla tego kierunku charakterystyczna jest całkowita obojętność w stosunku do historii konkretnego badanego ludu, oddzielne elementy kultury którego wykorzystuje się jedynie dla odtwarzania ogólnego schematu ewolucji pierwotnej ludzkości. Tylko w świetle historii każdego ludu staje się jasna historyczna doniosłość każdego elementu jego kultury i my

dobrze wiemy — zaznacza etnograf radziecki — do jakich błędów nierzadko doprowadzała ewolucjonistów (a nawet takiego badacza jak Morgan, stojącego ze względu na swoją metodę daleko wyżej od ewolucjonistów), wyrywanie oddzielnych zjawisk kulturowych z historycznego kontekstu (np. malajskiego systemu pokrewieństwa)... W rzeczywistości siła Morgana polega na tym właśnie, że nie jest on ewolucjonistą, ale historykiem — materialistą, elementy ewolucjonistycznej metodologii, jakie się u niego bezsprzecznie znajdują, stanowią jego słabość, która wpłynęła na fałszywość pojedynczych jego wniosków, wcale nie dotykając całości koncepcji, tak zasłużenie wysoko ocenionej przez Marksa i Engelsa, koncepcji, która pozostała niewzruszoną do dzisiejszego dnia”. Marks — wg Tołstowa — metodologiczne założenia ewolucjonizmu osądzał bardzo surowo, na poparcie czego Tołstow przytacza z jego listu do Engelsa z 1866 r. ocenę książki Bastiana, wyrażoną w słowach: „kiepsko, zagmatwanie, nieforemnie”.

Historycyzm szkoły radzieckiej nie ma także nic wspólnego z pseudo-historycyzmem szkoły kulturalno-historycznej. „Radzieccy etnografowie — czytamy — wychodzą z marksistowsko-leninowskiego pojęcia historycznego procesu”. Mimo różnorodności form, w jakich się ten proces przejawia, przebiega on zawsze według „jednolitych praw postępowego historycznego rozwoju społeczeństwa, bardziej złożonych, ale tak samo niezmiennych jak prawa rozwoju przyrody. Wykrycie dotychczas nieznanych stron tych prawidłowości jest celem etnograficznego, jak zresztą i każdego historycznego i w ogóle każdego naukowego badania. Znaczenie już odkrytych przez naukę marksizmu-leninizmu praw z kolei polega na tym, że są one przesłankami (priedposylki) powodzenia badania, kluczem do zrozumienia przeszłości i nierzadko na pierwszy rzut oka chaotycznego obrazu, który przedstawia każda konkretna kultura”.

Historycyzm i konsekwentne stosowanie zasad materializmu dialektycznego różni także radziecką etnografię od nowszych kierunków w etnologii w krajach burżuazyjnych — funkcjonalizmu i amerykańskiej szkoły psychologicznej R. Benedict i M. Mead. „W przeciwieństwie do «etnopsychologów» — czytamy — rozpatrujących kulturę każdego narodu jako coś raz na zawsze określonego przez jej «wzór psychiczny», w przeciwstawieniu do funkcjonalistów, widzących w niej nieruchomy system równowagi składających się na nią elementów — w ostatecznym rachunku określanych przez ten sam psychiczny wzór, względnie rasę — radziecki etnograf w społecznym ustroju i kulturze widzi złożone, sprzeczne połączenie zwalczających się elementów, tego, co stare, z tym, co nowe, postępowe, rozpatruje je w rozwoju i ruchu. Oto istota historycyzmu radzieckiej etnografii, to, co różni ją nie tylko od antyhistorycznych koncepcji współczesnej reakcyjnej etnografii zagranicznej, ale i od wyobrażeń o rozwoju klasycznego ewolucjonizmu”.

W związku z tymi założeniami radziecka etnografia wykorzystuje materiały wszelkiego typu, także i historyczne, archeologiczne itp. Stąd też „formą zasadniczą uogólniającej etnograficznej pracy stopniowo staje się historyczna

etnograficzna monografia". Jest to monografia konkretnego ludu. Tolstow wymienia cały ich szereg.

Jednym z centralnych problemów radzieckiej etnografii jest problem etnogenezy w szerokim rozumieniu tego słowa. Radzieccy etnografowie wykorzystują tu prace Stalina, którego teoria wytwarzania się narodu z rozmaitych ras, plemion i narodowości w epoce powstawania kapitalizmu przyjmowana jest jako punkt wyjścia we wszelkich rozważaniach w tej dziedzinie. Wielki wpływ na radziecką etnografię na tym polu wywarła także teoria N. J. Marra i jego szkoły. Dorobek radzieckich etnografów w dziedzinie etnogenezy jest olbrzymi.

Wiele uwagi poświęca się także historii pierwotnego społeczeństwa i jej periodyzacji. Tutaj współpracują etnografowie z archeologami. Przewyżczono już teorię totemistycznego społeczeństwa i ustalono istnienie rodu macierzystego na przestrzeni 4 z 6 etapów rozwoju, wydzielonych przez Morgana i Engelsa. „Konkretne odkrycia radzieckich etnografów zmobilizowały nowy, obszerny materiał, świadczący na korzyść koncepcji jedności historycznego procesu, na korzyść nauki o pierwotnym etapie historii ludzkości jako pierwotno-gminnej społeczno-ekonomicznej formacji, właściwej wszystkim ludom u świtu ich historii i poprzedzającej klasowe formacje społeczeństwa... Specjalnie ważne było odkrycie matriarchalnych instytucji w tradycji narodów północno i północno-wschodniej Azji, które według W. Schmidta są klasycznymi, czystymi przedstawicielami «kultury prawa ojcowego», — «północnej kultury zasadniczej», — «kultury pasterzy koczowników»... Ważnym odkryciem radzieckich etnografów w dziedzinie badania ustroju rodowego jest stwierdzenie (początkowo na podstawie ojczystego a potem zagranicznego materiału) powszechności i starożytności jednego z ważniejszych elementów rodowego ustroju — tak zwanej dualnej organizacji. Jak wiadomo tę formę podziału plemienia na dwie egzogamiczne fratrie jeszcze Engels uważał za pierwotną formę egzogamiczno-rodowego ustroju...

Specjalnie bogaty i różnorodny jest nagromadzony materiał dotyczący późnych form rodowego ustroju, przeżytków rodowej organizacji w feodalizmie i kapitalizmie oraz w okresie socjalistycznego budownictwa... W tych pracach ze specjalną siłą przejawiały się scharakteryzowane wyżej specyficzne cechy radzieckiej marksistowskiej-leninowskiej etnograficznej nauki. Właśnie konsekwentny materialistyczny historycyzm w badaniu, właściwe radzieckiej etnografii dialektyczno-materialistyczne ujmowanie badanych zjawisk, pomogły im pojąć złożony i, jak się z początku zdawało, pełen sprzeczności materiał. Radzieckim etnografom udało się zdemaskować antymarksistowskie tendencje w traktowaniu przeżytków ustroju rodowego u licznych ludów ZSRR... Wzorem, wytyczającym kierunek badania tej grupy zagadnień dla radzieckich uczonych była nauka Lenina o ustrojach (układach) i stalinowskie określenie społeczno-ekonomicznego ustroju...

Prace radzieckich etnografów w dziedzinie badania materialnej i duchowej kultury cechują te same rysy, co i prace w dziedzinie problemów etnogenezy i społecznej historii¹⁾.

Na zakończenie Tołstow wskazuje na ogrom zadań, jakie stoją przed radzieckimi etnografami i zamyka swój artykuł słowami: „Wszystkie obiektywne warunki dla wypełnienia tych zadań są spełnione. Ostateczny rezultat zależy tylko od nas samych”.

Radziecka folklorystyka w ciągu 30 lat.

„Wielka Październikowa Rewolucja” zastała rosyjską folklorystykę w stadium niezakończonych walki między tradycjami romantycznej folklorystyki z początków XIX wieku i ugruntowaną od lat siedemdziesiątych szkołą pozytywistyczną. Walka tych dwóch prądów... rozwijała się pod wyraźnie odczuwanym wpływem trzeciego prądu metodologicznego, wykrystalizowanego w nauce rosyjskiej już od lat sześćdziesiątych w poglądach rosyjskich, rewolucyjnych demokratów, poglądach, będących źródłem radzieckiej folklorystyki...”

Pod wpływem tego ostatniego kierunku znajdowali się także niektórzy przedstawiciele szkoły historycznej — wyrazicielki pozytywistycznej metodologii lat dziewięćdziesiątych. Tworzyli oni lewe skrzydło szkoły historycznej, znajdujące się w opozycji do jej skrzydła prawego, które i w Rosji i w krajach Europy zachodniej skłaniało się ku formalizmowi.

Po rewolucji rozdział między tymi dwoma kierunkami stał się bardzo ostry. Przedstawiciele postępowego kierunku stali na stanowisku samorodnej twórczości ludowej, ich przeciwnicy pod wpływem folklorystyki zachodnio-europejskiej wysuwali twierdzenie, że lud sam nie jest twórczy, nie będąc zaś w stanie przejąć całości kultury klas panujących, przejmuje od nich niektóre jej elementy i przystosowuje je do swego niskiego poziomu.

Te ostatnie koncepcje pozostają według autorów artykułu w związku z koncepcjami kierunku burżuazyjno-socjologicznego, którego przedstawiciele uprawiają tzw. mechanistyczne socjologizowanie. Polega ono, według Gippiusa i Czičerowa (jak się można z tekstu artykułu zorientować), na przyporządkowywaniu poszczególnych wytworów kulturowych klasom czy warstwom społecznym ze względu na pochodzenie społeczne ich twórców. Celem ustalenia przynależności klasowej wytworu identyfikowano także „środowisko odtwarzane i odtwarzające”, rozumując, że jeżeli np. tematem jakiegoś opowiadania są bojarzy, to i samo opowiadanie powstać musiało w ich środowisku. W ten sposób pochodzenie klasowe określano na podstawie innej niż ze względu na ideowo-polityczny wydźwięk danego wytworu i kompleksu wytworów.

¹⁾ W sprawozdaniu pominięto cały materiał przykładowy, który Tołstow przy referowaniu osiągnięć radzieckiej etnografii obficie przytacza (nazwiska autorów, tytuły prac i ich ogólna charakterystyka). W zakończeniu zwraca on także uwagę na braki, jakie się dają odczuć w pracy radzieckich etnografów (m. in. nieuwzględnianie kwestii zjawisk religijnych przy badaniu społeczeństw pierwotnych).

Burżuazyjny lub wulgarny socjologizm uzyskał w folklorystyce radzieckiej dość szerokie rozpowszechnienie. Doprowadziło to do „zamiany wykrywania artystycznego obrazu przez przyklejanie do niego etykiетки mówiącej o jego domniemanej społecznej przynależności. W rezultacie społeczne znaczenie idei narodowej sztuki... wykrywano w sposób historycznie nieprawdziwy. Co więcej — usunięcie ideowego oceniającego kryterium doprowadziło do żądania zbierania i studiowania zjawisk antyludowych: faktów z dziedziny ustnej, muzykalno-poetyckiej tradycji zdeklasowanych warstw społeczeństwa, tak zwanego «złodziejskiego» (błatnoj) folkloru, zbadanie którego uważano za ważny problem socjologiczny, koniecznie domagający się rozwiązania.

Jednocześnie z burżuazyjno-socjologiczną metodą w jej wulgarno-socjologicznej redakcji w latach dwudziestych w radzieckiej folklorystyce wyraźnie zaznaczają się tendencje do przeprowadzania analizy formalistycznej; pojawia się szereg prac, których autorzy z formalistycznych pozycji występują przeciwko socjologicznej metodzie. Formalistyczna folklorystyka rozpatrywała dzieła sztuki jako «zjawiska same w sobie». Ignorując istnienie zagadnień społecznego i historycznego uwarunkowania wytworów, negując rolę psychologicznych i życiowych warunków ich powstania, formaliści wyrzekali się dążności do wykrycia ideowego znaczenia analizowanych zjawisk ustnej tradycji, pozostawiając poza granicami nauki zagadnienie odbicia rzeczywistości w ludowej twórczości i oddziaływanie folkloru na świadomość człowieka...

Przy analizie wykluczano stosowanie metody historycznej, wszystko sprowadzając do płaszczyzny sztucznej jednoczesności”. Na twórczość ludową spoglądano jak na „żywą starożytność”. Wtargnięcie formalizmu do folklorystyki radzieckiej dokonało się pod wpływem folklorystyki zachodnio-europejskiej, głównie skandynawskiej.

„W ten sposób pozytywistyczna metodologia była także i podstawą dla kierunku formalistycznego. Badanie ograniczało się do analizy stosunku części do całości, formy itd.... Formaliści usiłowali przeprowadzić nie tylko świetny technicznie, ścisły rozbiór formy, ale, po rozłożeniu jej na elementy, ustalić prawa ich wzajemnego oddziaływania, dać analizę «formalno-strukturalną»”.

„W początkach lat trzydziestych przodujący radzieccy folklorysty przechodzą od krytyki prac poszczególnych zachodnio-europejskich uczonych do krytyki antynaukowych teorii i metod”. Wiąże się to z pojawieniem się nowej koncepcji folkloru. „Pierwszą w radzieckiej nauce rozbudowaną marksistowską koncepcję ludowej twórczości dał M. Gorkij... Gorkij podszedł do folkloru... jak do zjawiska w zupełności przeciwstawnego dekadentyzmowi; materialistyczna myśl ludu, zdrowy ludowy realizm, ideowa i estetyczna wartość, artystyczna wyrazistość (obrazność) ludowej sztuki zostały przez niego wysunięte i przyjęte jako źródło i podkład realistycznej twórczości. Charakterystyczny dla Gorkiego jest jego stosunek do folkloru jako do twórczości ludu pracującego. Takie określenie folkloru włącza w myśl Gorkiego ideowo-oceniające kryterium, uzasadnia uznanie i popularyzację jednych utworów i negację wartości innych. Międzynarodowy termin „folklor” dla Gorkiego był konwencją,

z tej racji częściej posługuje się on nie nim, a bardziej wyraźnym, określonym pojęciem ludowej twórczości...¹⁾

Wracając do terminologii rosyjskiej folklorystyki z jej wczesnego okresu M. Gorkij poddaje ją myślowej przeróbce. Abstrakcyjne pojęcia ludowej sztuki, związane w ujęciu szkoły mitologicznej z idealistycznym rozumieniem narodowego ducha, skonkretyzowało się wraz z wskazaniem na jego przynależność do pracującego ludu...

Kwestia stosunku do terminu i ujawnienie jego znaczenia mają w tym wypadku wielką doniosłość. M. Gorkij uściślił tradycyjny termin rosyjskiej nauki, nadał mu określone znaczenie — twórczość ludu pracującego — i tym samym skierował ku temu, co jest w folklorze artystycznie i ideowo cenne, co ma nie tylko przeszłość, ale i przyszłość, co jest odkryciem dla każdego nowego pokolenia jako życiodajne źródło niewyczerpanych twórczych sił. Nastawienie w kierunku przyszłości dawało niewzruszoną trwałość ocenom literatury i tradycyjnego folkloru M. Gorkiego i razem z tym określało jego stosunek do nowej twórczości ludu”.

„Inaczej podchodzili do faktów ustno-poetyckiej twórczości folklorystyki dwudziestych. Np. J. M. Sokołow zdecydowanie protestował przeciwko terminowi „ludowa twórczość literacka”, wskazując na jego „nieoznaczoność”. Słowo „ludowy” uważał on (a razem z nim i inni folklorysty) za pozbawione „wyraźnych cech klasowych”... Żądanie klasowej charakterystyki od terminu doprowadziło do wykorzystywania międzynarodowego słowa „folklor”, pojmowanego jako umowny znak, obejmujący ustną słowną literaturę różnych grup społecznych i klas. Nastawienie na przewodnie cechy sztuki przy tym całkowicie ginęło...”

„Gorkij dążąc do wykrycia ideowo-politycznego znaczenia i nastawienia należących do folkloru utworów... ustosunkował się do wulgarnego socjologizowania w sposób głęboko wrogi”. Przeciwstawiał on jemu marksizm-leninizm, rozwijając w dziedzinie folklorystyki poglądy jego klasyków.

Współcześnie z Gorkim nowe metodologiczne założenia radzieckiej folklorystyki rozwijali i inni jej przedstawiciele — uczeni. Nowe podejście wymagało zresztą także nowych metod badania, nieznanych dotychczas w folklorystyce rosyjskiej i zachodnio-europejskiej. Zbieranie materiałów nabrało charakteru masowego, stosowano przy tym jego selekcję ze względu na kryteria artystyczne i ideologiczne. Zwrócono się także do poglądów na folklor przodujących przedstawicieli rosyjskiej myśli postępowej.

„Na jubileusz trzydziestolecia Października folklorystyka przychodzi jako nowa, całkowicie uformowana nauka. Mamy pełne prawo mówić o radzieckiej szkole folklorystów, rozpatrujących zjawiska ludowej sztuki w ich rozwoju i przemianach, rozumiejących pod terminem „folklor” twórczość pracującego

---

¹⁾ Porównaj sens słowa „folklor” w naszej i zachodnio-europejskiej nauce. Podczas gdy my pod folklorem rozumiemy ustną ludową artystyczną twórczość, uczeni w nauce zachodniej włączają w to pojęcie całe duchowe życie ludu, przemysł artystyczny ludowy itp. (przyp. autorów artykułu).

ludu, do którego należy przyszłość... Uzbrojona w marksistowsko-leninowską metodologię, bez której osiągnięcie naukowej i ideowo-politycznej wartości tworzonych prac jest niemożliwe, radziecka folklorystyka wprowadziła w krąg naukowych zagadnień takie, które dotychczas nigdzie jeszcze nie były stawiane. Ona obaliła tradycyjne przekonanie o ograniczeniu folkloru do życia chłopów, ona udowodniła w praktyce dzięki swojej pracy błędność twierdzenia o tym, że pora ludowej twórczości już minęła; dzięki analizie nagromadzonego obficie współczesnego materiału folklorystycznego ona udowodniła tezę o różnorodności i zmienności form ludowej sztuki, która nabrała w warunkach socjalistycznej rzeczywistości cech nowych, ale pozostała takim jak i przedtem prawdziwym i jasnym wyrazem ludowych pojęć o tym, co zachodzi, wcielonych w artystyczne obrazy literackiej i muzykalnej twórczości."

J. L.

STAN SOCJOLOGII CZESKIEJ PO WOJNIE

Ostatnia wojna spowodowała straty w szeregach czeskiej socjologii. Ze starszego pokolenia czeskich socjologów zginął Kunte (ur. 1874), autor *Socjologii i jej praktycznego zastosowania*, a dalej godnych uwagi książek jak: *Socjalizacja, Powstawanie nowej religii, Religia, Socjalizm i naród*, który po długich cierpieniach zakończył życie w więzieniu w Straubingu w Bawarii, na krótko przed naszym wyzwoleniem (19. IV. 1945 r.). Dalej archiwista i osobisty sekretarz zmarłego prezydenta T. G. Masaryka, V. K. Škracha (ur. 1891), który zasłużył się czeskiej socjologii zwłaszcza swą działalnością organizacyjną, redaktorską i wydawniczą, swym rozumnym i szlachetnym wysiłkiem kierowanym ku propagandzie socjologicznego myślenia i działania, przede wszystkim jednak szerzeniem socjologicznych, politycznych i etycznych poglądów swego nauczyciela i mistrza T. G. Masaryka. Aresztowany za kontakty z zagranicą w r. 1940, więziony w szeregu więzień niemieckich, skazany został na śmierć i stracony w Plötzensee 25. I. 1943 r. Straciła także czeska socjologia bystrego obserwatora rzeczywistości społecznej, obdarzonego nadto głębokimi zdolnościami syntetycznymi, twórczego badacza problemów prasowniczych, redaktora przeglądu „Duch Novin”, a jednocześnie redaktora przeglądu prasy w „Sociologicka Revue” („Przegląd Socjologiczny”), dr Oskara Buttera (1886), który został aresztowany 11. IX. 1939 r., a po męczeńskich wędrowkach po niemieckich więzieniach zakończył życie w Oświęcimiu 17. I. 1943 r. W swych studiach dziennikarskich wychodził z założeń socjologicznych, jak o tym świadczą jego studia: *Zadania i cele naukowych studiów nad gazetami, Opinia publiczna i druk w okresie kryzysu światowego, Negacja swobody druku w dyktaturach*, zwłaszcza jego namiętna rozprawa *Propaganda i La presse et les relations politiques internationales* (Paris 1934). Opuścił swe miejsce pracy wnikliwy badacz kultury ludowej, zwłaszcza ludowych pieśni i ludowych opowieści, redaktor działu socjologii sztuki w „Sociologicka Revue”, wrażliwy, szlachetny i skromny, ale w służbie prawdy nieugięty, dr Bedřich Vaclavek (1897). Po długim okresie ukrywania się został aresztowany w r. 1942 i osadzony w Oświęcimiu 5. III. 1943 r. Z jego dzieł poświęconych socjologii litera-